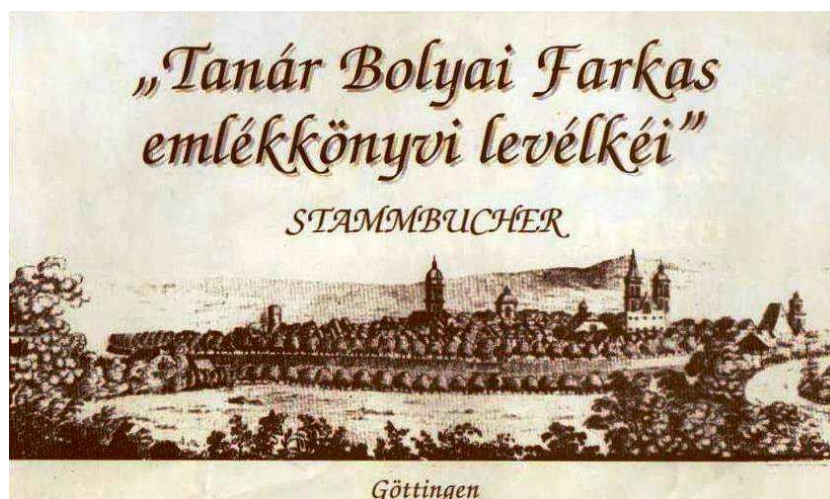

Bolyai Farkas ismeretlen ismerősei: *Carl Stamitz, Johann Erichson és Nicolaus Theodor Reimer*

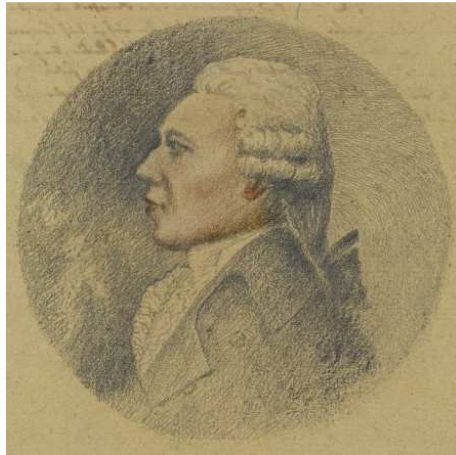
Bár régen is sokat forgattam és olvastam, de a mai napig mindig nagy élvezettel és némi meghatottsággal veszem kezembe az *Oláh Anna és Zárug Péter Farkas* szerkesztésében megjelent „*Tanár Bolyai Farkas emlékkönyvi levélkéi*” (CUMANIA, 1996) című kötetet. Ez a könyv azt a nyolcvanhét emléklapi bejegyzést adja közre, amelyeket 1795 és 1799 között az ifjú *Bolyai Farkas* (1775–1856) a peregrinációs útja során kapott. Gyakran elképzelem, ahogy az élete vége felé közeledő *Bolyai* újból elővette és elolvasta azokat az intelmeket, amiket ismerősei egykoron neki írtak. Megnézte a szép rajzokat, emlékezetébe idézte a barátait.

Évekkel ezelőtt, egyszer felfedeztem *Koncz József* színész emléklapján (28.) egy magyar nyelvű részletet a *Hamlet*ből: Polonius tanácsait fiához Laerteshez, amikor az külföldre utazott. Meglepetés volt, mert a kötet szerkesztői sem vették észre *Kazinczy Ferenc* (1759–1831) 1790-es németből erősen átírt szövegét, ami igaz, kevésbé ismert. Magam is csak az Országos Széchényi Könyvtár segítségével kaptam meg ezt a *Hamlet*-fordítást, és akkoriban egy külön tanulmányt írtam ennek részleteiről. Később nagy öröm volt hallani és olvasni *Darvay Nagy Adrienne* kutatásairól is, akinek *Kótsi Patkó János, avagy a Hamlet-kód* (Theatron, 2011) című könyvéből az is kiderült, hogy az első magyar nyelvű *Hamlet* előadást Kolozsváron már 1793. november 23-án bemutatták.

Most ismét egy újdonsággal szolgálhatok. Sikerült beazonosítanom három olyan aláíró, akik ismeretlenül, adatok nélkül szerepelnek a fenti *Bolyai*-emlékkönyvben. Ennek a három német aláírónak *Bolyai Farkas*sal való találkozásáról eddig csönd volt a *Bolyai*-irodalomban. Ők *Carl Stamitz* zeneszerző és karmester, *Johann Erichson* teológus és esztéta, valamint *Nicolaus Theodor Reimer* matematikus.

Carl Stamitz

Bolyai Farkas jénai tartózkodása alatt, 1796. szeptember 26-án kapott emléklapot *Carl Stamitz* (1745–1801) cseh származású német zeneszerzőtől. Nem tudott erről a *Bolyai*-kutatás, mert az említett kötetben ugyan szerepel az az emléklap (45.), amit *Stamitz Bolyainak* adott, a kötet szerkesztői azonban a karmester nevét *Starnitz*-nak betűzték ki, *Stamitz* helyett, így beazonosítani sem lehetett a levélke szerzőjét, ismeretlen maradt.

Stamitz Mannheimben született az udvari zenekar koncertmesterének fiaként, később maga is ott lett hegedűs. Angliában és Oroszországban tett hangversenykörutakat, majd 1785-ben telepedett le Párizsban. 1794-től a jénai zenekarban működött karmesterként. Elég nagy nélkülözésben és adósságban élt. Négy gyermeke született, de mind korán meghaltak, ahogyan a felesége is, akit *Stamitz* alig 10 hónappal élt csak túl. Remek zeneszerző volt, írt versenyműveket és kvartetteket, triókat és szonátákat, valamint számos szimfóniát is. Operái sajnos elvesztek. Halála után a könyvtárában sok alkimista munkát találtak.

Csak sejteni lehet *Bolyai Farkassal* való találkozásának okát. *Stamitz* kapcsolatban volt a jénai egyetemmel, lehet tanított is ott, de ez ma még nem egészen tisztázott. Talán ezért találkozhattak, mindenesetre *Bolyai* szeptember végén már búcsúzkodott Jénától. Érdekes az emléklapon szereplő „*bensőségesen engedelmes szolgája*” szóhasználat (feltéve, hogy helyes a kézírás kibetűzése), lévén *Stamitz* 30 évvel volt idősebb *Bolyainál*.

*Vidáman és bölcsen élni
Okosan, szabadon gondolkodni.
Ez emel fel bennünket
Ez tesz boldoggá.*

*Emlékül az Ön bensőségesen engedelmes szolgája
Carl Stamitz
karmester
Jéna, 1796. szeptember 26.*

Johann Erichson

Johann Erichson (1777–1856) német teológus és esztétával szintén Jénában találkozott *Bolyai* 1796 szeptemberében. *Erichson* akkoriban a jénai egyetemen tanult, Farkassal szinte egyidős volt. Ismeretes, hogy *Bolyai Farkas* az ifjabb báró *Kemény Simon* társaként indult külföldre, de már Zilahon megbetegedett és csak jóval később indult el újból. *Kemény Simon*nak úgy kellett aztán rábeszélnie, hogy ne maradjon Bécsben, hanem jöjjön ő is Jénába. Szerencsére *Bolyai* hallgatott rá. Később önéletrajzában ezt írta: „*Jénában akkor tanított Fichte, Schiller nem tanított, de szerencsénk volt tisztelni*”.

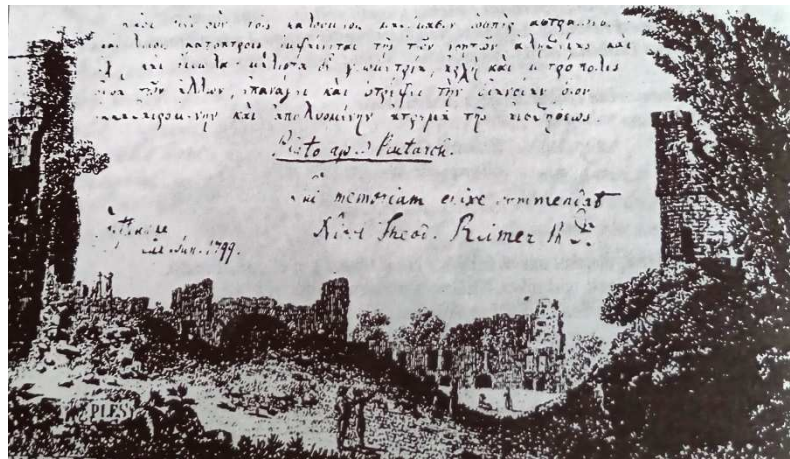
Erichson Stralsundban született. 1783 és 1795 között az ottani Szent Katalin kolostorbéli iskolába járt, majd 1795 és 1798 között Jénában, aztán 1799-ben Greifswaldban a teológián tanult. 1800-ban doktorált. Főleg filozófiai és esztétikai kérdések iránt érdeklődött. 1804-ben teológiai kandidátus lett és filozófiai doktorátust is szerzett. Berlini és drezdai tartózkodása után 1805-ben Bécsbe ment, megismerkedett *Ludwig van Beethovennel* (1770–1827), *Johann Wolfgang von Goethével* (1749–1832) és *Karl August Varnhagen von Ensevel* (1785–1858) is. Az utóbbi többször megerősítette, hogy finom ízlése és éles ítéllete van, legalábbis *Erichson* ezt később így mesélte. 1814-ben tért vissza Greifswaldba, ahol 1830-tól lett rendes professzor az egyetemen.

A tőle kapott emlékkönyvi levélkén (47.) *Goethe* 48. velencei epigrammája olvasható. Ez 1796-ban jelent meg a *Friedrich Schiller* (1759–1805) által szerkesztett *Musen-Almanach*ban. Gondolom, az akkor frissen olvasott irodalmi élménye inspirálhatta így *Erichsont*, hogy pont ezeket a sorokat írta *Bolyainak*.

*Menjetek a balomhoz ti gonoszok, mondja majdan az Úr,
És ti jóra valóok, álljatok csendesen a jobbomhoz.
Igen! de remélhetőleg még fog valamit mondani:
Jertek értelmesek, álljatok velem szembe.*

*J.I. Erichson Stralsundból
Jéna, 1796 szeptemberében*

Nicolaus Theodor Reimer

Nicolaus Theodor Reimer emléklapja Bolyai Farkasnak

Nicolaus Theodor Reimer (1772–1832) német matematikus volt, bár foglalkozott irodalommal és zenével is. Tanult matematikát, jogot, teológiát és filológiát. Professzora, sőt egy időben rektora is volt a kielői egyetemnek. Viszonylag keveset publikált, matematikából is főleg történeti kérdésekkel foglalkozott.

Bolyai Farkas Göttingenben találkozott *Reimerrel*, miután 1796. október 11-én több magyar társával beiratkozott az egyetem filozófiai fakultására. *Bolyai* életére nagy hatással voltak a göttingeni évek, és bár volt, hogy sokat kellett nélkülöznie, mégis élete egyik legszebb időszaka volt ez. Itt ismerkedett meg és kötött életre szóló barátságot *Carl Friedrich Gauss* (1777–1855) német matematikussal, aki szintén ott volt egyetemista.

A *Reimertől* kapott emléklap (65.) érdekessége, hogy görögül van írva. Az emléklapon aláhúzva szerepel, hogy „*Plato apud Plutarch*”, vagyis „*Platón mondja Plutarkhosznál*”:

Mivel már minden tudományban, mint sima és finom tükörben, megjelennek a megismerhető igazság nyomai és képei, leginkább a többiek vezetője és középpontja – a geometria – serkenti és figyelmezteti az észet, mintegy megtisztítva és lassanként megszabadítva azt az érzésektől. (Platón mondja Plutarkhosznál)

*Saját emlékét buzgón ajánlja
Nicolaus Theodorus Reimer
a filozófia doktora
Göttinga, 1799. május 31.*

A *Bolyai*-emlékkönyvben még több mint kéttucatnyi további ismeretlen aláíró van. Aki kedvet érez egy kis XVIII-XIX. századi – igaz nem feltétlenül könnyű – művelődéstörténeti kalandozáshoz, vegye elő ezt a kötetet, hátha sikerül még beazonosítania további személyeket. Biztos vagyok benne, hogy izgalmas kutatásban lesz része!

Szabó Péter Gábor (Szegedi Tudományegyetem, pszabo@inf.u-szeged.hu)